

RENATA SPYRKA-CHLIPALA

UWARUNKOWANIA I STRUKTURA POTRZEB ŻYCIOWYCH SENIORÓW

DETERMINANTS AND THE STRUCTURE
OF THE NECESSITIES OF LIFE OF SENIORS

A b s t r a c t. In this article we will be shown the conditions and structure of the necessities of life of seniors. The definition needs to be selected and their classifications. Will be described types, the nature and etiology of a variety of needs in this developmental period. Will be paid also attention to the important role of the family and the various groups and communities in meeting the vital needs of seniors and improve their quality of life.

Key words: senior, needs, basic needs, psychological needs.

W życiu każdego człowieka zaspokajanie różnorodnych potrzeb jest niezbędne do właściwego funkcjonowania oraz prawidłowej egzystencji. Potrzeby zmieniają się na poszczególnych etapach życia – od dzieciństwa przez młodość, wiek dojrzały – aż do osiągnięcia starości. Niektóre z nich towarzyszą człowiekowi od narodzin (fizjologiczne), a wybrane kształtują się w ciągu całego życia, w trakcie sytuacji, które dzieją się i które są przeżywane. Są też takie, które człowiek odczuwa, pełniąc konkretne role życiowe, lub takie, które zależą od statusu społecznego i materialnego. Jedne dla wszystkich są naturalnymi potrzebami, inne stają się potrzebami indywidualnymi. W starszym wieku, tak samo jak zmienia się człowiek sam w sobie, jego wygląd zewnętrzny, psychika i mentalność, tak też zmieniają się jego pragnienia i oczekiwania, z którymi w dużym stopniu nie jest w stanie sobie poradzić.

Mgr RENATA SPYRKA-CHLIPALA – asystent Katedry Pedagogiki w Instytucie Nauk o Wychowaniu, Akademia Ignatianum w Krakowie; adres do korespondencji: ul. Kopernika 26, 31-501 Kraków; e-mail: renataspyrka@poczta.onet.pl

Aby zostały one zaspokojone, ważne jest, by osoby starsze nie zostały same z tymi problemami, by czuły wsparcie i chęć pomocy ze strony innych.

POJĘCIE POTRZEB I PRÓBA ICH DEFINICJI

W literaturze psychologicznej pojęcie potrzeby jest różnie rozumiane. Najbardziej trafne i oczywiste wydaje się określenie, że potrzeba to „naturalnie odczuwalny brak organizmu, bez zaspokojenia którego życie ludzkie staje się utrudnione lub wręcz niemożliwe”¹. W psychologii były czynione liczne próby ustalenia listy podstawowych potrzeb człowieka, często nawiązywały one do wcześniejszych prób klasyfikowania mechanizmów motywacyjnych w kategoriach instynktów. Jedną z najbardziej znanych jest klasyfikacja potrzeb A. H. Masłowa. Źródłem potrzeb są doświadczenia jednostki, w szczególności jej kontakty z otoczeniem społecznym, oraz biologiczna struktura organizmu. Mechanizm kształtowania się potrzeb polega na nadawaniu znaczeń (wartości) przedmiotom (sytuacjom, formom aktywności), dzięki czemu stają się one celem dążeń. Indywidualny system potrzeb zależy od indywidualnego systemu znaczeń (wartości) przypisywanych przez jednostkę różnym celom². Masłow podkreślał, że wrodzone skłonności człowieka są dobre lub neutralne, a nie złe, toteż korzystne i prowadzące do rozwoju jest wszystko to, co realizuje jego wewnętrzną naturę, natomiast niekorzystne to, co naturę tę frustruje, hamuje lub neguje. Samorealizację nie tylko postulował, ale też badał empirycznie, analizując samoopisy znanych twórców, także sobie współczesnych. Wspólne cechy tych osób to: niezależność, nastawienie zadaniowe, realizm, ale też spontaniczność, przeżycia mistyczne i zdolność do nawiązywania głębokich związków z innymi ludźmi. Cechy te przekonały Masłowa, że do funkcjonowania opisu osób zdrowych i twórczych potrzebna jest inna teoria niż ta, którą oferuje klasyczna psychoanaliza czy behawioryzm. Pojęcia tych teorii dopasowane są do wyjaśnienia zachowań obronnych i/lub reaktywnych (modelowanych przez bodziec), które rządzą się

¹ H. H r a p k i e w i c z, *Potrzeby osób w wieku starszym i próba ich realizacji*, w: A. F a b i ś (red.), *Seniorzy w rodzinie, instytucji i społeczeństwie. Wybrane zagadnienia współczesnej gerontologii*, Sosnowiec: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania i Marketingu 2005, s. 104.

² *Nowa encyklopedia powszechna PWN*, t. 5, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1996, s. 279.

innymi regułami niż zachowania twórcze. Teoria sformułowana przez Masłowa dotyczy motywacji rozumianej jako cel zachowania i wyjaśnia zarówno zachowania patologiczne, jak i zdrowe.

Teoria Masłowa zakłada hierarchiczną organizację potrzeb oraz dwa jakościowo różne rodzaje motywacji: niedoboru i wzrostu. Masłow wyróżnił pięć głównych klas potrzeb: 1) fizjologiczne, 2) bezpieczeństwa, 3) przynależności i miłości, 4) szacunku i samoakceptacji, 5) samorealizacji, zakładając, że ich organizacja jest hierarchiczna. Oznacza to, że realizacja potrzeby z każdego kolejnego poziomu hierarchii jest możliwa, pod warunkiem zaspokojenia potrzeby z poziomu niższego. Innymi słowy, potrzeba z wyższego poziomu hierarchii nie przejawia się, dopóki nie zostanie zaspokojona poprzedzająca ją potrzeba z poziomu niższego³.

Na potrzeby pedagogiki społecznej A. Kamiński zdefiniował pojęcie potrzeby jako: „brak czegoś, wprowadzający jednostkę w niepożądany stan, będący zwykle motywem do działania w kierunku odpowiedniej zmiany tego stanu, czyli zaspokojenia potrzeby”⁴. Potrzeby są zatem czynnikami, które dynamizują ludzkie działanie i odgrywają ważną rolę w życiu jednostki żyjącej i funkcjonującej w określonym środowisku czy grupie społecznej. Często zdarza się, że istniejąca między organizmem a środowiskiem społecznym równowaga zostaje zachwiana, a tak bywa, gdy potrzeby organizmu nie zostają spełnione. W takim wypadku brak czegoś człowiek odczuwa jako większe lub mniejsze napięcie, niepokój lub rozdrażnienie i chciałby się od tego jak najszybciej uwolnić. Zatem potrzeba pobudza do działania, które ma za zadanie przywrócić równowagę. Jeżeli będzie ono skuteczne i stan napięcia zostanie rozładowany, uczucie spokoju będzie trwało do momentu ponownego pojawienia się potrzeby⁵. Natomiast jeśli napięcie po pewnym czasie pojawia się ponownie, może się zdarzyć, że do jego zredukowania nie wystarczy już otrzymanie potrzebnej wartości w tej samej ilości, jaka je usunęła poprzednim razem. W takim wypadku można twierdzić, że poziom deprivacji podniósł się. Takowe zmiany zachodzą w organizmie na skutek stałego rozwoju człowieka, który powoduje podnoszenie się fizjologicznego

³ J. S t r e l a u (red.), *Psychologia. Podręcznik akademicki*, Gdańsk: GWP 2000, s. 642.

⁴ A. K a m i ń s k i, *Funkcje pedagogiki społecznej*, Warszawa: PWN 1974, s. 47.

⁵ J. B i e l e c k i, *Potrzeby*, w: J. B i e l e c k i (red.), *Psychologia nie tylko dla psychologów*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego 2002, s. 116.

minimum potrzeb lub innych czynników pozafizjologicznych⁶. Redukcja napięcia i chęć osiągnięcia równowagi stanowią jedynie drobną część motywacji dorosłej jednostki. Według wielu uczonych człowiek zdrowy i o silnej osobowości powinien ciągle poszukiwać nowych stanów napięcia, które będą źródłami różnych form działalności twórczej. Związane z tym napięcie skłania człowieka do aktywności i nigdy nie znika, a wręcz rośnie, dzięki czemu jednostka stale się rozwija, doskonali swoją wiedzę i umiejętności⁷.

KLASYFIKACJA I CHARAKTERYSTYKA NAJWAŻNIEJSZYCH POTRZEB SENIORÓW

W życiu człowieka potrzeby odgrywają bardzo ważną rolę. Konieczność ich zaspokajania motywuje ludzi do działania, nadając cel i sens istnieniu. Również osoby starsze mają swoje indywidualne pragnienia i prawo do ich realizacji oraz mogą one oczekiwać od kręgu swoich najbliższych, jak i od społeczeństwa, że pomogą im w ich zaspokojeniu⁸. Potrzeby osób w podeszłym wieku mogą być inne niż osób w pozostałych okresach życia. Te potrzeby, które w poprzednich latach były ważne, tracą na znaczeniu ze względu na sytuacje, które przeżywają ludzie starsi, natomiast inne mogą się nasilać. W literaturze przedmiotu można odnaleźć próby określenia pragnień seniorów. Jedną z nich ukazuje następującą listę potrzeb: wykonywanie społecznie użytecznych działań; uznanie za część społeczeństwa, społeczności, grupy i odgrywania w nich określonej roli; wypełnienie zwiększonej ilości czasu wolnego w satysfakcjonujący sposób; utrzymywanie stosunków towarzyskich; uznanie za jednostkę ludzką; stwarzanie okazji i sposobności do poczucia dokonań i autoekspresji; odpowiednia stymulacja psychiczna i umysłowa; ochrona zdrowia i dostępu do opieki zdrowotnej; odpowiedni ustalony tryb życia i utrzymanie stosunków z rodziną; duchowa satysfakcja⁹.

Wraz z wiekiem aspiracje związane z wcześniejszą aktywnością zawodową obniżają się na rzecz zapotrzebowania na akceptację otoczenia. Codzienne

⁶ Tamże.

⁷ Tamże, s. 117.

⁸ M. S t r z e l e c, *Potrzeby osób w podeszłym wieku w nauczaniu Jana Pawła II*, w: R. K o n i e c z n a - W o ź n i a k (red.), *Dorosłość wobec starości. Oczekiwania-Radości-Dylematy*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM 2008, s. 179.

⁹ H r a p k i e w i c z, *Potrzeby osób w wieku starszym*, s. 104.

obowiązki pochłaniają coraz więcej czasu, a uwaga skupia się bardziej na bilansowaniu życia, na chęci pozostawienia po sobie czegoś wartościowego. Obawy przed śmiercią, chorobą, niepełnosprawnością zwiększają odczuwanie potrzeb akceptacji, afiliacji i miłości. Dysfunkcja organiczna i sprawnościowa seniorów najczęściej zwiększa potrzeby kontaktów z najbliższymi, obecność i życzliwość osób, którym ufają. Seniorzy są zbiorowością społeczną, która potrzebuje tolerancji, aktywności, prawdziwego i w miarę możliwości pełnego uczestnictwa w codziennym życiu wspólnot rodzinnych, religijnych, sąsiedzkich, towarzyskich czy lokalnych¹⁰. Przychylność rodziny jest bardzo istotna, ale ważne jest również nastawienie otoczenia. Osoby starsze są bardzo czułe i wrażliwe na wszelkie przejawy akceptacji lub jej braku, przeżywają głęboko brak szacunku i empatii.

W warunkach polskich starość często wiąże się z negatywnymi stereotypami. Następstwem tego bywa to, że seniorzy zaczynają postrzegać siebie tak, jak są traktowani przez otoczenie. Znoszą konsekwencje trudnych przemian, godzą się z zepchnięciem na margines życia społecznego i tym samym ich potrzeby ulegają minimalizacji. Zagubieni, borykający się z niedostatkiem, często pozbawieni swoich praw i niezdolni do zabiegania o akceptację, szacunek i miłość są wykluczeni i nie nadążają za wyzwaniem współczesnego świata¹¹.

POTRZEBY PODSTAWOWE SENIORÓW

Potrzeby podstawowe każdego człowieka wiążą się przede wszystkim z jego sytuacją ekonomiczną, stanem zdrowia i korzystaniem z usług związanych z jego ochroną, mieszkaniem oraz sytuacją rodzinną. Z perspektywy ludzi starszych nabierają one innego, szczególnego wymiaru i sposobu zaspokajania.

Potrzeby zdrowotne wiążą się z ilością świadczeń, która powinna być dostarczona określonej populacji wraz z uwzględnieniem jej cech społeczno-demograficznych. Dzieli się je na rzeczywiste, wyrażone i zrealizowane. Potrzeby rzeczywiste to takie, które mierzone są poprzez analizę aktualnej sytuacji demograficznej danego segmentu populacji, jak i metodami epidemiologicznymi. Potrzeby wyrażone są to oczekiwania stanowiące popyt na usługi zdrowotne, natomiast potrzeby zrealizowane są związane z usługami oraz

¹⁰ E. T r a f i ł e k, *Polska starość w dobie przemian*, Katowice: Śląsk 2002, s. 108.

¹¹ Tamże, 109.

świadczeniami zaspokojonymi, czyli rzeczywiście wykonanymi przez system opieki zdrowotnej¹².

Wiek podeszły jest jednym z najważniejszych czynników, jakie determinują skalę potrzeb zdrowotnych społeczeństwa w zakresie stacjonarnej, jak i ambulatoryjnej opieki medycznej. W krajach wysoko rozwiniętych, w których osoby powyżej 65 roku życia stanowią 12-20% ogółu ludności, wykorzystują oni ponad 50% udzielanych świadczeń medycznych. Uwzględnia się cztery odrębne grupy o zwiększonych potrzebach zdrowotnych: 1 – osoby biologicznie słabsze, głównie dzieci i ludzie w młodszych grupach wieku; 2 – „młodszy” starzy, tj. osoby w wieku 65-74 lata; 3 – „starszy” starzy, tj. osoby w wieku 75-79 lat; 4 – osoby powyżej 80 roku życia¹³.

Z badań wynika, że we wczesnej starości przeważają głównie problemy zdrowotne, natomiast w późnej starości zwiększają się problemy opiekuńcze. Dlatego też dla celów polityki służby zdrowia ważne jest zastanowienie się nad kłopotami zdrowotnymi i społecznymi tej grupy osób¹⁴. Od dawna wiadomo, że osoby starsze są największymi konsumentami usług zdrowotnych i społecznych. Najbardziej predestynowana do świadczenia podstawowej opieki geriatrycznej jest instytucja lekarza rodzinnego. Z uwagi na specyfikę i uwarunkowania biologiczne osób w podeszłym wieku lekarze rodzinni powinni rozszerzać swoje zadania i przystosowywać się do potrzeb osób starszych. Rodzajem takiego przystosowania są na przykład lekarskie wizyty domowe, których potrzebuje duża część populacji seniorów. Zapotrzebowanie na taki typ kontaktu z lekarzem rośnie wraz z wiekiem, co wynika z pogarszania się stanu zdrowia i sprawności fizycznej. Analiza wizyt lekarskich domowych i ambulatoryjnych uwidacznia wyraźne różnice w ich strukturze w zależności od miejsca zamieszkania. Mniejsza część starszych osób korzysta z porad ambulatoryjnych na wsi, czego powodem może być z jednej strony gorszy stan zdrowia i sprawności mieszkańców wsi niż miast, ale także większa odległość placówek ochrony zdrowia od miejsca zamieszkania¹⁵.

¹² H. W o r a c h - K a r d a s, *Starzenie się ludności jako determinanta wzrostu potrzeb zdrowotnych społeczeństwa*, w: M. H a l i c k a, J. H a l i c k i (red.), *Zostawić ślad na ziemi*, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku 2006, s. 355.

¹³ K. Z d z i e b ł o, *Problemy zdrowotne i społeczne starzejącego się społeczeństwa a wyzwania współczesnej gerontologii*, w: B. Z b o i n a, G. N o w a k - S t a r z (red.), *Starość. Obawy, nadzieje, oczekiwania. Wybrane zagadnienia z gerontologii*, Ostrowiec Świętokrzyski: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu 2009, s. 41.

¹⁴ Tamże, s. 42.

¹⁵ B. B i e ń, *Opieka zdrowotna i pomoc w chorobie*, w: B. S y n a k (red.), *Polska starość*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego 2003, s. 86.

Równie istotne i potrzebne jest korzystanie przez osoby starsze z usług pielęgniarских. Rola pielęgniarki jest w medycynie wieku starszego bardzo ważna, choć często niedoceniana, szczególnie w odniesieniu do pracy środowiskowej. Jak podaje literatura przedmiotu, z takiej formy pomocy korzystają głównie kobiety w podeszłym wieku, rzadziej zaś mężczyźni. Może to wynikać z większego zniedołężnienia, niesprawności i chorobowości, zważywszy na ich znaczne potrzeby opiekuńcze oraz dłuższą przeżywalność¹⁶. Zapotrzebowanie na usługi pielęgniarские rośnie wraz z wiekiem pacjentów, dlatego wskazane jest, aby wysokość zatrudnienia personelu medycznego dostosowywać do demograficznych wskaźników rejonu obsługiwanego przez placówkę opieki zdrowotnej.

Ogromną rolę w zaspokajaniu potrzeb ludzi w podeszłym wieku odgrywa bez wątpienia rodzina. To na niej seniorzy skupiają swoje życie emocjonalne i oczekują wsparcia i pomocy w potrzebie, co wydaje się naturalne i oczywiste. Natomiast dla współczesnych rodzin pomoc osobom starszym wiekiem w pozytywnym i aktywnym starzeniu staje się wyzwaniem. Nie jest to łatwe zadanie, biorąc pod uwagę problemy i ograniczenia, z jakimi przychodzi żyć wielu rodzinom w społeczeństwie polskim. Niemniej pomoc ze strony najbliższych staje się nie tylko korzyścią dla potrzebujących jej osób, ale i ważnym elementem edukacji dzieci i młodzieży, który pozwala im zrozumieć i przybliżyć koleje życia oraz uświadamia, że kiedyś także dożyją starości.

Kolejną z bardzo znaczących kwestii zaspokajania potrzeb podstawowych jest mieszkanie. Odgrywa ono w życiu osób starszych bardzo ważną rolę, gdyż jest podstawowym środowiskiem i miejscem, w którym oni przebywają. Rodzaj mieszkania zajmowanego przez osoby starsze jest mocno związany z miejscem zamieszkania. Na wsiach przeważają osoby mieszkające we własnych domach, natomiast w miastach – w mieszkaniach spółdzielczych, lokatorskich i własnościowych¹⁷. W miarę starzenia się funkcje i role mieszkania (ochronne, ekonomiczne, kulturowe itp.) stają się coraz bardziej znaczące. Kiedy spada sprawność ruchowa, a wyjścia poza teren „czterech ścian” zostają ograniczone, człowiek starszy może obserwować życie społeczne głównie poprzez wyglądanie przez okno. Z punktu widzenia zaspokajania potrzeb, nie jest istotne samo mieszkanie jako miejsce – dach nad głową, lecz także warunki mieszkaniowe, jakie w nim panują. Jednym z najistotniejszych elemen-

¹⁶ Tamże, s. 89.

¹⁷ B. Szatur-Jaworska, P. Błędowski, M. Dziegielewska, *Podstawy gerontologii społecznej*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR 2006, s. 135.

tów decydujących o warunkach mieszkaniowych jest wyposażenie w podstawowe instalacje, tj. wodociąg, kanalizacja, instalacja gazowa, elektryczność, a także wc, łazienka czy winda w blokach mieszkalnych. Dane pokazują, że w ostatnich latach sytuacja w tym zakresie uległa znacznej poprawie, a najwyższy odsetek osób starszych nieposiadających wymienionych instalacji mieszka we własnych domach, głównie na wsi¹⁸.

Potrzeby podstawowe osób w podeszłym wieku wiążą się przede wszystkim z codziennym życiem i godną egzystencją, która z racji przeżytych lat, zdobytego doświadczenia życiowego, a także ich udziału w życiu w charakterze rodziców czy dziadków, należy im się bez wątpienia. Tym samym społeczeństwo jest zobowiązane do tego, by pomóc im i umożliwić godne starzenie się.

POTRZEBY PSYCHICZNE SENIORÓW

U ludzi w podeszłym wieku znaczna część potrzeb psychicznych uwytłumacza się i zaostrza. Kończąc dotychczasowe życie zawodowe, seniorzy mogą odczuwać pustkę i samotność. Stają się wykluczeni z grupy, której przez wiele lat byli członkami, której poświęcali czas i uwagę. Zmniejsza się grono znajomych, niektórzy młodszy nadal prowadzą życie zawodowe, inni zaczynają odchodzić. Odzywa się potrzeba przynależności. I w tym wypadku ogromną rolę w życiu osób starszych powinna odgrywać rodzina, jednak z wielu powodów nie zawsze tak jest. Żyjąc w rodzinie, człowiek automatycznie do niej przynależy, pomimo że niejednokrotnie czuje się przez nią zaniedbywany. Brak rozmowy, dzielenia się problemami, choćby z chęci zaoszczędzenia smartwień starszym rodzicom czy dziadkom, sprawia, że czują się oni wyłączeni z życia rodzinnego. Kontakty społeczne są potrzebą osób w podeszłym wieku¹⁹. Seniorzy chcą przebywać wśród ludzi, nawiązać rozmowę, poczuć, że to, co mają do powiedzenia, kogoś interesuje i że ktoś chce ich wysłuchać. Potrzeba przynależności może być bardzo dobrze zaspokojona przez uczestnictwo w zajęciach, jakie oferują Uniwersytety Trzeciego Wieku (UTW). Placówki te, poprzez różnorodne działania i zadania, jakie przed nimi stoją, w swoisty sposób przeciwdziałają samotności seniorów. Ludzie starsi

¹⁸ Tamże, s. 136.

¹⁹ A. O l c z y k, *Miejsce i rola ludzi starych w społeczeństwie*, „Ateneum Kapłańskie” 2011, nr 1, s. 33.

mają możliwość spotkania tam osób w podobnym wieku, z podobnymi problemami i nawiązania bliższych kontaktów towarzyskich, a niekiedy i przyjacielskich. Z drugiej strony, udział w organizowanych przez UTW wykładach i ćwiczeniach sprawia, że seniorzy czują, że przynależą do grupy słuchaczy²⁰.

Biorąc pod uwagę potrzebę kontaktu z drugim człowiekiem trzeba podkreślić, że osoby starsze potrzebują nie tylko towarzystwa rówieśników, ale i kontaktu z młodym pokoleniem, zresztą z wzajemnością. Dochodzi wtedy do swoistego dialogu międzypokoleniowego, który opiera się na wzajemnym zrozumieniu, szacunku i pomocy. Jeśli młodzi ludzie zechcą rozmawiać ze starszymi, spowoduje to, że poczują się oni potrzebni, że ich obecność, wsparcie, mądrość, zdobyte doświadczenie życiowe mogą być przydatne i są ważne. Jak pisze Jan Paweł II:

Spychanie ludzi starych na margines albo wręcz ich odrzucanie jest niedopuszczalne. Ich obecność w rodzinie ma fundamentalne znaczenie w kształtowaniu klimatu wzajemnej wymiany i wzbogacającego dialogu między różnymi pokoleniami. Konieczne jest zatem zachowanie swoistej „umowy” między pokoleniami – lub jej przywrócenie, jeśli została zarzucona – na mocy której rodzice w podeszłym wieku, bliscy już kresu swojej wędrówki, mogą oczekiwać od dzieci opieki i solidarności, jaką sami okazali dzieciom na początku ich życia²¹.

Silnie odczuwana w podeszłym wieku jest również potrzeba bezpieczeństwa. Brak jej zaspokojenia może wywołać permanentne poczucie lęku, a także depresję. Jak podaje literatura przedmiotu, w badaniach dotyczących trudnych sytuacji osób starszych często wymienia się brak bezpieczeństwa osobistego, niepokój o bezpieczeństwo kraju, a także problemy z adaptacją do nowych warunków ustrojowych²². Te sytuacje wskazują na brak zaspokojenia tej potrzeby. Zrozumienie zjawisk i warunków, w jakich żyjemy, wpływa na wzrost poczucia bezpieczeństwa. Zatem edukacja seniorów, np. poprzez uczestnictwo we wspomnianych UTW i zapoznanie się z poruszonymi tam problemami dzisiejszego świata, pozwala na większe zaspokojenie tej potrzeby. Z pragnieniem bezpieczeństwa wiąże się również potrzeba sensu życia, gdyż jeśli wiadomo, po co i dla kogo się żyje, człowiek czuje się bardziej bezpieczny. Ważne jest także, aby osoby starsze nie były pozostawiane same sobie. Oczywiście jakość ich życia na starość w dużej mierze

²⁰ H r a p k i e w i c z, *Potrzeby osób w wieku starszym*, s. 107.

²¹ J a n P a w e ł I I, Encyklika *Evangelium vitae*, Watykan 1995, s. 94.

²² H r a p k i e w i c z, *Potrzeby osób w wieku starszym*, s. 107.

zależy od nich samych, od tego, jak przebiegało ich życie wcześniej, a także od ich aktualnej aktywności. Jednak muszą być wspierani przez innych ludzi, młodszych, jak również konieczna jest pomoc władz lokalnych²³.

Potrzeba uznania szczególnie jest odczuwana przez seniorów na płaszczyźnie rodzinnej, społeczności lokalnej, jak i byłych zakładów pracy. Powinno się te osoby szanować za to, co zrobiły, osiągnęły i co dziś jest przez nie wspomniane. Szacunek przejawia się również w tym, co osoba taka robi obecnie i w jakim stopniu jest to doceniane w najbliższym dla niej otoczeniu, czyli przede wszystkim w rodzinie. Niestety, wiele osób starszych z wiekiem doznaje niewdzięczności ze strony bliskich, co jest dla nich bardzo bolesne. Często przez dzieci lub wnuki są traktowane jak robotnicy, mający tylko obowiązki względem domu, rodziny, a także bywają zmuszane do dzielenia się swoją skromną emeryturą. Zdarzają się sytuacje, w których członkowie rodziny zjawiają się u osób starszych w dniu, w którym listonosz przynosi emeryturę lub rentę, w innych sytuacjach brak jest kontaktów rodzinnych²⁴. Instrumentalne traktowanie ze strony bliskich, którego podstawą często jest chęć uzyskania korzyści materialnych, stanowi dla seniorów przykrą sytuację, w której odczuwać mogą oni niewdzięczność ze strony najbliższych. Równie trudne stają się kontakty ze społecznościami lokalnymi, gdzie zamiast uznania, seniorzy doświadczają oskarżeń, że cała działalność społeczna jest chęcią pokazania się, a nie rzeczywistą chęcią pomocy, co jest efektem zazdrości, zawiści i podejrzliwości. Są to sytuacje przykre i wpływające na obniżenie poczucia własnej wartości²⁵.

Jak każdy człowiek, również człowiek starszy potrzebuje miłości. Częste narzekanie, powtarzanie, że jest niepotrzebny i niechciany, bywa wołaniem o miłość. Innymi słowy, uczucie to możemy nazwać akceptacją. W stosunku do osoby starszej taka akceptacja jest o tyle ważna, iż poszanowanie ze strony innych wzbudza samoakceptację. W starszym wieku, ze względu na ból, niesprawność i inne przypadłości, jest to szczególnie trudne zadanie. Dlatego tak istotne może być spotkanie z człowiekiem starym, poświęcenie mu swojego czasu i wysłuchanie go²⁶. Elementem tej relacji między oso-

²³ Tamże.

²⁴ S. K a c z o r, *Potrzeby ludzi wcześniej urodzonych i możliwości ich zaspokajania*, w: R. K o n i e c z n a - W o ź n i a k (red.), *Dorosłość wobec starości. Oczekiwania–Radości–Dylematy*, s. 42.

²⁵ Tamże, s. 42-43.

²⁶ H r a p k i e w i c z, *Potrzeby osób w wieku starszym*, s. 105.

bami, bez którego zaspokojenie potrzeby miłości byłoby niemożliwe, jest odpowiednia komunikacja, a w niej umiejętność aktywnego słuchania. Nie chodzi tu tylko o słuchanie w dosłownym tego słowa znaczeniu, ale także o prawidłowo połączoną komunikację werbalną i pozawerbalną. Ważna jest właściwa postawa ciała, oczy, mimika. Jeśli te wymienione elementy nie współgrają ze sobą wzajemnie, człowiek starszy może być narażony na cierpienie, a jego potrzeba zostaje niezaspokojona²⁷.

Do potrzeb psychicznych seniorów możemy również zaliczyć potrzeby kulturalno-edukacyjne. Chęć pogłębiania wiedzy o świecie, informacji o zagadnieniach społecznych, gospodarczych, politycznych czy kulturalnych zaspokaja telewizja. Znacznym zainteresowaniem ze strony osób starszych cieszą się programy edukacyjno-naukowe, teleturnieje, programy publicystyczno-polityczne, a także ekologiczno-przyrodnicze²⁸. Również duże znaczenie ma pobyt ludzi starszych w placówkach i instytucjach kultury. Dostarcza im to rozrywki, sprawia przyjemność, rozwija zainteresowania. Chętnie uczestniczą w różnego typu festynach i przedstawieniach, szczególnie jeżeli biorą w nich udział na przykład wnuki²⁹. Niestety, nie wszyscy mają możliwość prowadzenia tego rodzaju życia kulturalnego. Wielu osobom nie pozwala na to stan zdrowia lub brak jest takich placówek w miejscach ich zamieszkania. Są i tacy, którzy uważają, że ten rodzaj rozrywki jest im niepotrzebny.

*

Każdy człowiek, bez względu na wiek, ma potrzeby, bez których zaspokojenia nie byłby w stanie prawidłowo funkcjonować. Jednak zaspokojenie choćby tych najbardziej podstawowych nie sprawia, że nie pojawiają się kolejne, te wyższe, mające znaczenie nie tylko dla organizmu pod względem fizjologicznym, ale i psychicznym oraz duchowym. Zaspokajając różnorodne potrzeby, jednostka może rozwijać się intelektualnie i kulturowo, a sam proces ich zaspokajania daje satysfakcję z osiągnięcia obranego celu.

W niniejszym artykule przedstawiono uwarunkowania i strukturę potrzeb osób w wieku senioralnym. Osoby starsze odczuwają i zaspokajają swoje

²⁷ Tamże, s. 106.

²⁸ R. K a l a m a r z, *Uczestnictwo ludzi starszych w kulturze*, w: R. K o n i e c z n a - W o ź n i a k (red.), *Dorosłość wobec starości. Oczekiwania-Radości-Dylematy*, s. 287.

²⁹ Tamże.

różne potrzeby w sposób inny niż dotychczas. Zmienia się bowiem struktura tych potrzeb, a także możliwości ich zaspokajania. Nie bez znaczenia pozostaje bowiem sposób i jakość funkcjonowania seniorów, która jest uwarunkowana stanem ich zdrowia, możliwościami witalnymi czy sytuacją ekonomiczną. Jedne pragnienia się nasilają, inne maleją, ale ważne jest, by prawidłowo je odczytać i wykazać chęć pomocy w ich zaspokojeniu. Jest to przede wszystkim zadanie dla rodziny seniora, w której pokłada on największe nadzieje i miłość.

BIBLIOGRAFIA

- B i e l e c k i J., Potrzeby, w: J. B i e l e c k i, Psychologia nie tylko dla psychologów, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego 2002, s. 110-121.
- B i e ń B., Opieka zdrowotna i pomoc w chorobie, w: B. S y n a k (red.), Polska starość, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego 2003, s. 84-95.
- H r a p k i e w i c z H., Potrzeby osób w wieku starszym i próba ich realizacji, w: A. F a b i ś (red.), Seniorzy w rodzinie, instytucji i społeczeństwie. Wybrane zagadnienia współczesnej gerontologii, Sosnowiec: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania i Marketingu 2005, s. 103-112.
- J a n P a w e ł II, Encyklika „Evangelium vitae”, Watykan 1995.
- K a c z o r S., Potrzeby ludzi wcześniej urodzonych i możliwości ich zaspokajania, w: R. K o n i e c z n a - W o ź n i a k (red.), Dorosłość wobec starości. Oczekiwania–Radości–Dylematy, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM 2008, s. 39-46.
- K a l a m a r z R., Uczestnictwo ludzi starszych w kulturze, w: R. K o n i e c z n a - W o ź n i a k (red.), Dorosłość wobec starości. Oczekiwania–Radości–Dylematy, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM 2008, s. 285-293.
- K a m i ń s k i A., Funkcje pedagogiki społecznej, Warszawa: PWN 1974.
- O l c z y k A., Miejsce i rola ludzi starych w społeczeństwie, „Ateneum Kapłańskie” 2011, nr 1, s. 31-39.
- Nowa encyklopedia powszechna PWN, t. 5, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1996.
- S t r e l a u J. (red.), Psychologia. Podręcznik akademicki, Gdańsk: GWP 2000.
- S t r z e l e c M., Potrzeby osób w podeszłym wieku w nauczaniu Jana Pawła II, w: R. K o n i e c z n a - W o ź n i a k (red.), Dorosłość wobec starości. Oczekiwania–Radości–Dylematy, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM 2008, s. 175-185.

- S z a t u r - J a w o r s k a B., B ł ę d o w s k i P., D z i ę g i e l e w - s k a M., Podstawy gerontologii społecznej, Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR 2006.
- T r a f i ł e k E., Polska starość w dobie przemian, Katowice: Śląsk 2002.
- W o r a c h - K a r d a s H., Starzenie się ludności jako determinanta wzrostu potrzeb zdrowotnych społeczeństwa, w: M. H a l i c k a, J. H a l i c k i (red.), Zostawić ślad na ziemi, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku 2006, s. 352-368.
- Z d z i e b ł o K., Problemy zdrowotne i społeczne starzejącego się społeczeństwa a wyzwania współczesnej gerontologii, w: B. Z b o i n a, G. N o w a k - S t a r z (red.), Starość. Obawy, nadzieje, oczekiwania. Wybrane zagadnienia z gerontologii, Ostrowiec Świętokrzyski: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu 2009, s. 40-52.

UWARUNKOWANIA I STRUKTURA POTRZEB ŻYCIOWYCH SENIORÓW

S t r e s z c z e n i e

W niniejszym artykule ukazane zostały uwarunkowania i struktura potrzeb życiowych seniorów, definicje potrzeb oraz ich wybrane klasyfikacje, a także rodzaje, specyfika i etiologia różnorodnych potrzeb w tym okresie rozwojowym. Należy podkreślić istotną rolę rodziny oraz różnych grup i społeczności w zaspokajaniu potrzeb życiowych seniorów i podnoszeniu jakości ich życia.

Słowa kluczowe: senior, potrzeby, potrzeby podstawowe, potrzeby psychiczne.